

**ЩОРІЧНИЙ ВСЕУКРАЇНСЬКИЙ КОНКУРС
«КРАЩИЙ ДЕРЖАВНИЙ СЛУЖБОВЕЦЬ»**

Творча робота учасника третього туру щорічного Всеукраїнського
конкурсу «Кращий державний службовець» на тему:

НЕЗАДЕКЛАРОВАНА ПРАЦЯ ЯК НЕГАТИВНЕ СУСПІЛЬНЕ ЯВИЩЕ

Щерба Наталія Романівна
прізвище, ім'я, по батькові учасника

Головне управління Держпраці у
Львівській області
місце роботи

Головний державний інспектор
управління з питань праці
посада

18.09. 2017 р.

дата виконання

підпис учасника

2017 рік

ЗМІСТ

Вступ

Розділ І. Поняття та причини незадекларованої праці

Розділ ІІ. Шляхи подолання незадекларованої праці

Висновки

Список використаних джерел

ВСТУП

На сучасному етапі розвитку української держави невирішеним залишається питання тіньової зайнятості населення та заробітної плати «в конверті». Ставлення громадян до зазначеної проблеми не є однозначним: частина населення вважає це явище ганебним та неприпустимим, частина – виплачує або отримує заробітну плату «в конверті», інша частина живе так, ніби ця проблема не стосується їх особисто. Насамперед таке явище зумовлено недостатнім рівнем правової культури і свідомості громадян та небезпечною звичкою жити «сьогоднішнім днем», не думаючи про майбутнє.

Байдужість до особистої долі і долі держави, боротьба за успішне майбуття якої рясно скроплена кров'ю патріотів, що відображається при незадекларованій праці, істотно ускладнює наповнення бюджетів та виконання державою свого головного обов'язку з утвердження і забезпечення прав і свобод людини.

Вагомий внесок питанню тіньової економіки та шляхів її детінізації здійснили такі вітчизняні та зарубіжні вчені: В.Базилевич, С.Біла, З.Варналій, З.Живко, М.Флейчук, Ю.Харазішвілі, Д.Блейдс, П.Гутман, М.Флемінг, Ф.Шнайдер., В.Близнюк, О.Мазур, Л.Фільштейн, В.Шулькевич та інші.

В Україні значна частка господарської діяльності здійснюється в секторі тіньової економіки. Тінізація економіки України у 2016 році за оцінками Мінекономрозвитку України складає в межах 34 % від офіційного ВВП [6] (*Додаток 1*). При цьому, рівень тіньової економіки у високорозвинених країнах за різними оцінками становить 17% ВВП, а у країнах з перехідною економікою – понад 20% .

Протягом останніх років на державному рівні тема про необхідність боротьби з незадекларованою працею набула великої актуальності, оскільки масштабність "тіньових" процесів уже досягла межі, за якою вони почали становити реальну, деструктивну силу, яка справляє досить значний, негативний за своїми наслідками вплив на різні сфери суспільного життя. Адже, від несплати внесків з тіньових заробітних плат держава втрачає

мільярди гривень доходів державного бюджету, Пенсійного та інших страхових фондів, а наймані працівники залишаються без відповідного соціального захисту та належного в майбутньому пенсійного забезпечення. Пошук шляхів подолання цих процесів визначається, як найважливіше завдання та потребує, як глибоких теоретичних узагальнень, так і конкретних практичних рішень і над цим потрібно працювати.

Мета творчої роботи – проаналізувати структуру незадекларованої праці, її складові, основні прояви неформальної економічної діяльності, чинники, які зумовлюють виникнення й розвиток незадекларованої праці, та визначити напрями зменшення поширення цих негативних процесів.

РОЗДІЛ І. ПОНЯТТЯ ТА ПРИЧИНИ НЕЗАДЕКЛАРОВАНОЇ ПРАЦІ

Одним з найгірших паразитів в питанні тінізації економіки вже багато років залишається таке суспільне явище як незадекларована (неформальна) праця, що являє собою оплачувану діяльність чи роботу працівника, яка офіційно не оформлена або неповністю оформлена відповідно до чинного законодавства.

Основною причиною виникнення незадекларованої праці є для певної категорії суспільства недотримання існуючого законодавства. Як стверджує С.Боринець, безпосереднім джерелом одержання “брудних” коштів є тіньова економіка як сукупність неврахованих і протиправних видів економічної діяльності. Рівень тінізації економіки певною мірою є результатом кризи управління економічним життям суспільства, його довіри до еліти і бюрократії [2].

В Україні, як і в інших державах, головні чинники незадекларованої праці можна умовно об'єднати у три групи: з боку працівників, роботодавців і держави.

З боку працівників – це правова необізнаність про процедури офіційного оформлення трудових відносин, їх ігнорування, намагання збільшення доходу за рахунок уникнення сплати податків, соціальних внесків, незадекларованої (вторинної) зайнятості, збереження права на соціальні допомоги.

З боку роботодавців – це теж може бути правова необізнаність та ігнорування законодавства, а також, головним чином, намагання скоротити витрати на робочу силу, а відтак і на виробництво товарів та надання послуг також з метою отримання неправомірних конкурентних переваг на ринку, неправомірне збагачення.

З боку держави причини лежать в основному в несвоєчасному оновленні законодавчої бази (невідповідність вимог законодавства реаліям ринку праці, що змінюється, недосконалість та суперечливість окремих законів та підзаконних актів, непередбачуваність та непослідовність у зміні

законодавства); у сфері адміністрування (забюрократизованість процедур адміністрування підприємницьких та трудових відносин, звітності і та інше); непривабливий рівень соціального захисту, коли розміри допомоги не мотивують до сплати внесків та інше); низька ефективність контролюючих органів та не достатньо жорсткі санкції, що не стимулюють до дотримання визначених законодавством вимог. Потребує кардинального підвищення рівень професіоналізму та виконавчої дисципліни у всіх структурах виконавчої влади, включаючи роботодавців, щоб кожен чітко усвідомлював і реально відчував покарання за допущення порушень діючого законодавства.

Основними та найбільш актуальними формами прояву незадекларованої праці в Україні є чотири основних та п'ята додаткова:

- 1) неформальна зайнятість у формальному секторі;
- 2) зайнятість у неформальному секторі;
- 3) приховування фактично відпрацьованого робочого часу та виплата заробітної плати, «в конверті»;
- 4) підміна фактичних трудових договорів цивільними та господарськими, а також штучне використання дистанційних та аутсорсінгових механізмів для приховування найманої праці;
- 5) не оформлена належним чином вторинна зайнятість осіб, які мають оформлені трудові відносини за основним місцем роботи.

Факторами, що сприяють поширенню незадекларованої праці в Україні є уповільнений процес переходу до збалансованої інноваційно-орієнтованої економіки, а також рівень корупції, зловживаннями з боку влади, недобросовісною конкуренцією та високими ризиками рейдерства. Внаслідок першої причини відбувається погіршення економічних умов для розвитку якісних робочих місць та їх пропозиції у формальному секторі економіки. Внаслідок другої, як підприємці так і працівники та члени домогосподарств намагаються уникати уваги з боку державних інституцій, у тому числі можливого незаконного втручання владних структур, приватного рейдерства.

Тіньова зайнятість спрямована проти людини, позбавляє її легального працевлаштування, оплати й охорони праці, здоров'я, соціального, пенсійного та медичного забезпечення. Якщо людина працює в «тіні», то швидко відчуває що її економічне становище є нестабільним, при цьому також втрачає трудовий та страховий стаж, що особливо відчутно позначиться на розмірі майбутньої пенсії. Крім цього, особа без оформлення трудових відносин з роботодавцем нерідко втрачає страхові виплати у разі хвороби, безробіття, нещасного випадку. А той хто працює легально, але одержує за відомостями мінімальну заробітну плату, а решта у «конвертах», також потерпає від обмеження соціальних виплат.

Згідно з останніми опублікованими даними впродовж 2016 року в Україні неформально зайнятими були понад 4-ох мільйонів осіб - четверть усього зайнятого населення. *(Додаток 2)*. Хоча неофіційні дані свідчать про значно гірші показники.

За повідомленням міністра соціальної політики України А.Рєви, із 26 млн людей працездатного віку (від 15 до 70 років) на початок 2017 року в нашій країні було офіційно працевлаштовано лише 16,3 млн осіб [15]. Все це матиме надзвичайно негативні наслідки для економіки вже найближчим часом.

Найбільш «тіньовою» зайнятістю за оцінкою Міністерства економічного розвитку і торгівлі України характеризуються такі галузі української економіки: операції з нерухомістю – майже 62,0%; страхування – 53,0%; будівництво – 40,0%; роздрібна торгівля – 32,0%. *(Додаток 3)*.

РОЗДІЛ 2. ШЛЯХИ ПОДОЛАННЯ НЕЗАДЕКЛАРОВАНОЇ ПРАЦІ

Державна влада регулярно вдається до різних заходів зі стимулювання детінізації ринку праці. Так, якщо до 2016 року ставка єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування (ЄСВ) становила залежно від категорій платників 36 – 42 %, то з 1 січня 2016 року її було знижено майже вдвічі й встановлено для всіх платників ЄСВ на рівні 22%. На думку економістів, зниження ставки ЄСВ мало призвести до збільшення надходжень до бюджету в результаті детінізації бізнесу, створення нових робочих місць, збільшення фонду оплати праці, що в свою чергу мало перекрити недобір коштів з цього внеску. Однак, протягом перших п'яти місяців це призвело до зростання фонду оплати праці лише на 9%, що не дозволило перекрити зниження надходжень до Пенсійного фонду України. Зниження майже вдвічі ставки ЄСВ не призвело до очікуваної масової детінізації зарплат і значного зростання платежів до Пенсійного фонду. [11].

Важко не погодитися з доцільністю посилення відповідальності за порушення законодавства про працю, що передбачено статтею 265 Кодексу законів про працю України, зокрема, в частині накладення фінансових санкцій за використання незадекларованої праці. Так, юридичні та фізичні особи - підприємці, які використовують найману працю, несуть відповідальність у вигляді штрафу в разі фактичного допуску працівника до роботи без оформлення трудового договору (контракту), оформлення працівника на неповний робочий час у разі фактичного виконання роботи повний робочий час, установлений на підприємстві, та виплати заробітної плати (винагороди) без нарахування та сплати єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування та податків - у тридцятикратному розмірі мінімальної заробітної плати, встановленої законом на момент виявлення порушення, за кожного працівника, щодо якого скоєно порушення.[12] Враховуючи розмір мінімальної заробітної плати, який з січня 2017 року становить 3200 грн, вищезазначений штраф в сумі 96 тис. грн за кожного працівника, який працює в

умовах незадекларованої праці, є значним та, відповідно, мав би бути основним фактором для роботодавця для прийняття вірного рішення щодо належного оформлення трудових відносин з найманими працівниками та відмови від здійснення діяльності у "тіні".

Однак, у коло суб'єктів відповідальності за порушення законодавства про працю положеннями статті 265 Кодексу законів про працю України включено лише юридичні особи і фізичні особи – підприємці, які використовують найману працю. А враховуючи те, що найману працю використовують не лише перелічені вище суб'єкти господарювання, але й фізичні особи, які нерідко вчиняють порушення законодавства про працю, перелічені у статті 265 Кодексу законів про працю України, особливо в частині зловживання незадекларованою працею, залишається неохопленим на законодавчому рівні питання щодо відповідальності таких громадян, які воліють працювати у "тіні".

Також, з метою виявлення незадекларованої праці, з'ясування причин поширення цього явища та виведення неформальної зайнятості з «тіньової» економіки, Державна служба України з питань праці спільно з Міжнародною організацією праці з квітня 2017 року проводить пілотну інспекційну кампанію щодо виявлення фактів незадекларованої праці у чотирьох областях України, зокрема і у Львівській області.

Так, на теренах Львівщини основну функцію щодо подолання незадекларованої праці здійснює Головне управління Держпраці у Львівській області, яке проводить інформаційну підтримку пілотної інспекційної кампанії, що передбачає роз'яснювальну роботу серед роботодавців, працівників та інших груп населення про зміст і цілі кампанії, переваги належного оформлення трудових відносин.

Задля цього Держпраці співпрацює з іншими органами державної влади та соціальними партнерами. Зокрема на Львівщині робота в цьому напрямку, в першу чергу, здійснюється шляхом взаємодії з Львівською ОДА, органами ПФУ, ДФС та центрами зайнятості. Зокрема, підписано спільний план заходів

щодо координації спільних дій по виявленню фактів використання незадекларованої праці по Львівській області.

Також реалізовуватиметься інспекційний блок, в межах якого проводитимуться інспекційні відвідування підприємств будівельної та торгівельної галузей з метою виявлення фактів незадекларованої праці. Саме у цих сферах діяльності, як показали дослідження, найвищий показник нелегальної зайнятості на Львівщині. *(Додаток 4)*

Слід відмітити, що за інформацією ПФУ та ДФС у Львівській області, у поточному році в області легалізовано 7,1 тис. робочих місць, додатково залучено близько 5 млн. грн єдиного внеску.

Детінізація економіки є першопріоритетним та принципово важливим напрямом сучасної економічної політики України. Водночас багатоаспектність та розгалуженість проявів тінізації засвідчує безперспективність лише симптоматичних репресивних методів протидії тінізації у вигляді посилення контрольно-каральних функцій держави. Стратегія подолання незадекларованої праці повинна збалансовано поєднувати такі заходи:

- 1) Попередження незадекларованої праці;
- 2) Стимування практики незадекларованої праці;
- 3) Сприяння переходу до задекларованої праці;
- 4) Підвищення рівня обізнаності і формування культури декларування праці.

Відтак, для подолання негативних наслідків незадекларованої праці, значного зниження її рівня, необхідне: прозоре податкове, кримінальне, цивільне право, прийняття нового трудового законодавства; професіоналізм та виконавська дисципліна на всіх рівнях; належний рівень оплати праці державних службовців; висока якість надання державних послуг населенню; ефективний механізм захисту прав і свобод громадян перед посяганнями державних структур; дієвий ринковий механізм та високий рівень конкуренції. Саме ці умови мають стати фундаментом для боротьби з тіньовою економікою.

Висновки

Як вбачається, з основних шляхів покращення рівня добробуту в країні зростання рівня оплати праці при одночасній її детінізації. Без ефективної держави не можна ні перемогти у війні, ні подолати корупцію, ні залучити інвестиції, ні зробити економіку конкурентоспроможною на світовому ринку. Здавалося б, все очевидно, просто, зрозуміло та справедливо. Проте, на сьогодні в нашому суспільстві досить поширена цікава парадоксальна позиція: пересічний громадянин не прагне змінюватися сам і змінювати власні звички, проте наполегливо вимагає суттєвих змін від влади та державних інституцій. Завжди з піднесенням декларується готовність рухатись до європейських показників та цінностей, з обуренням заявляються претензії до держави, не поспішаючи самотійно виконувати норми законів чи змінювати власний менталітет, тобто, на практиці, охочих сплачувати податки в повному обсязі й декларувати власні доходи значно менше, ніж тих, хто отримує заробітну плату у «конвертах», але хоче отримувати субсидії на оплату комунальних послуг. Тому, висновок напрошується один, - щоб досягти сталих успіхів в реалізації будь-яких реформ та перетворень, необхідно всім братися до справи рішуче і впевнено, без виключень та поблажок! Адже, щоб в подальшому змінити наше майбутнє, нашу країну, починати потрібно з себе!

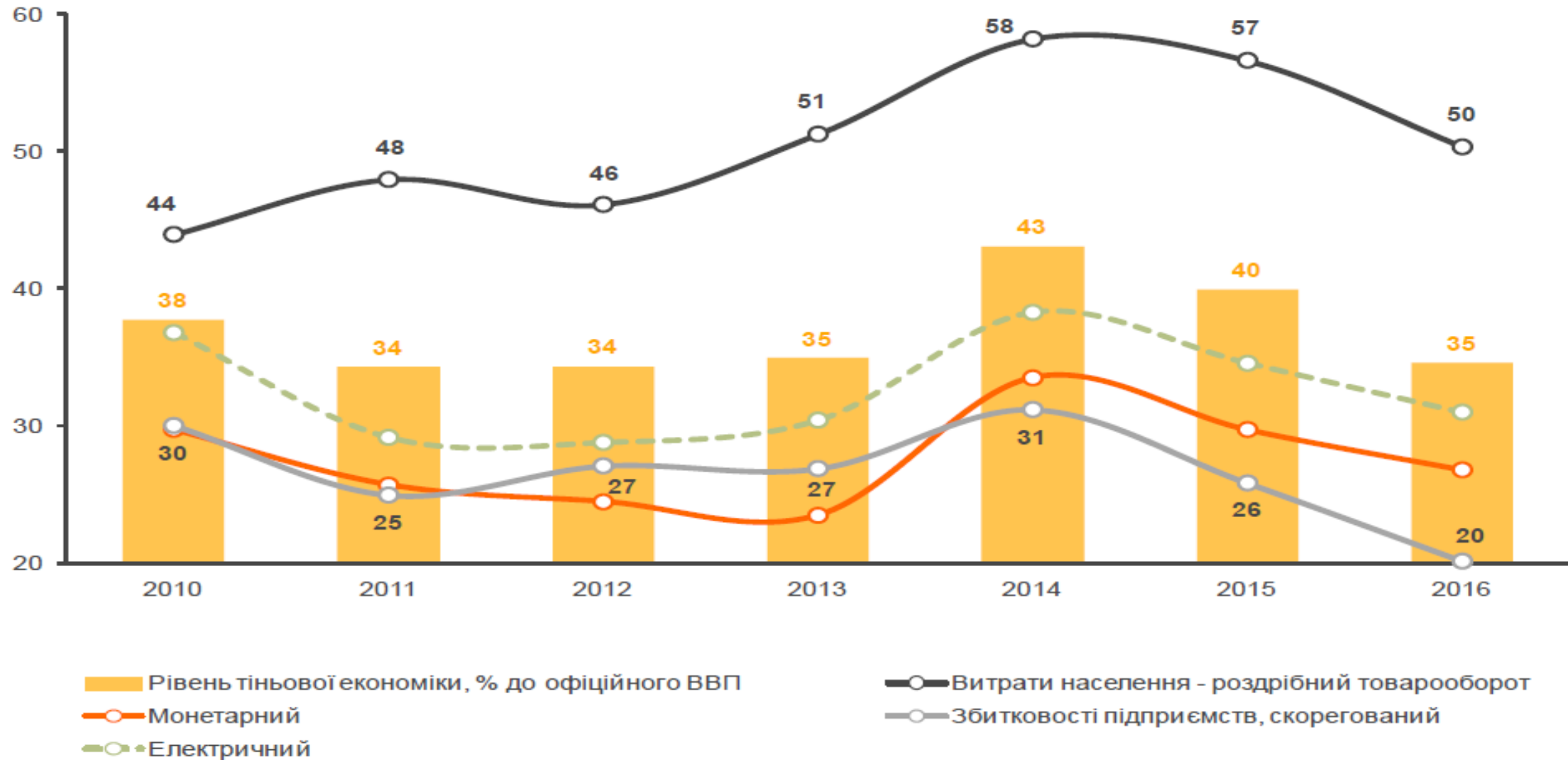
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Баранов С.О. Тіньова економіка: сутність, причини, соціально-економічні наслідки та шляхи подолання в Україні [Електронний ресурс] / С.О. Баранов // Вісник Національної академії державного управління при Президентові України. – 2015. – № 3. – С. 47-55. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadu_2015_3_9.
2. Боринець С.Я. Міжнародні фінанси. /Навчальний посібник, 2002.- 311 с. Україні [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.big-lib.com/book/68_Mijnarodni_finansi.
3. Варналій З. С. Детінізація економіки як чинник розвитку підприємництва / З.С. Варналій, З.Б. Живко // Стратегічні пріоритети. – 2013. - № 4. – С. 29-37.
4. Варналій З.С. Тіньова економіка: сутність, особливості та шляхи легалізації: монографія /. [Електронний ресурс].– Режим доступу: http://old.niss.gov.ua/book/tyn_ekon/index.htm.
5. Економічна активність населення України 2016: Стат.збірник. – К.: Ринок праці, 2016. - [Електронний ресурс].- Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/publ11_u.htm.
6. Економічна безпека держави та суб'єктів підприємницької діяльності в Україні: проблеми та шляхи їх вирішення : Мат. II Всеукраїн. наук.-практ. інтернет-конф. /, 2015. - Режим доступу: uad.lviv.ua/wp-content/uploads/2017/konf_bezp_17.pdf.
7. Загальні тенденції тіньової економіки в Україні у 2016 році [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://www.me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&id=e384c5a7-6533-4ab6-b56f-50e5243eb15a&tag=TendentsiiTinovoiEkonomiki>.
8. Закон України «Про запобігання корупції» від 14 жовтня 2014 року № 1700-VII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1700-18>.

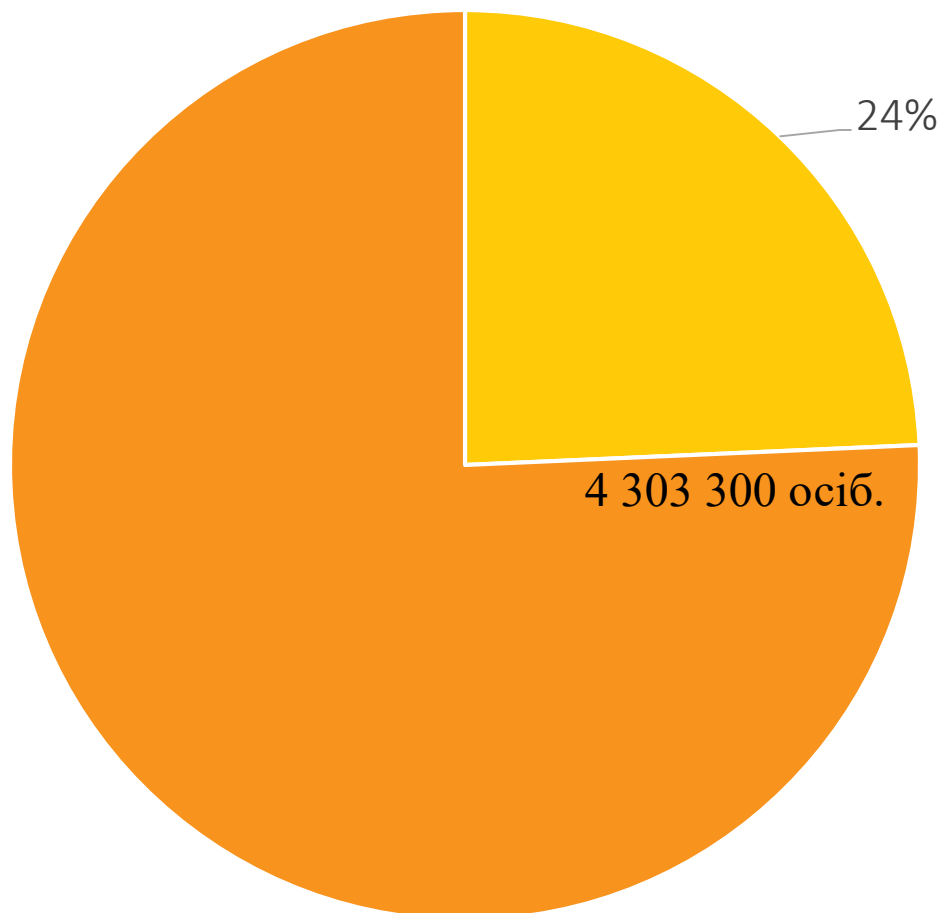
9. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України» від 06 грудня 2016 року № 1774-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1774-19>.
10. Заходи детінізації ринку праці України. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://old.niss.gov.ua/monitor/monitor17/02.htm>.
11. Зменшення єдиного соцвнеску до 22% не перекрило втрат Пенсійного фонду – міністр соцполітики [Електронний ресурс] // УНІАН. – 2016, 25 травня. – Режим доступу: <http://economics.unian.ua>.
12. Кодекс законів про працю України від 10.12.1971 № 322-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/322-08>.
13. Мазур О.А. Тіньова економіка в Україні: причини, форми її прояву та обсяги [Електронний ресурс] / О. А. Мазур // Вісник Дніпропетровського університету. Сер.: Економіка. – 2014. – Т. 22, вип. 8(2). – С. 70-77. – Режим доступу: <http://nbuv.gov.ua/UJRN/vdumov>.
14. Методологічні положення щодо визначення неформальної зайнятості населення [Наказ Держстату України від 23.01.2013 № 16] - К.: Державна служба статистики України, 2013. - Електронний ресурс - Режим доступу: ukrstat.gov.ua/metod_polog/metod_doc/2013/16/metod_16.zip.
15. Рева: Із 26 млн працездатних в Україні офіційно працюють лише 16 млн осіб [Електронний ресурс] // 112.Україна. – 2017, 11 січня. – Режим доступу: <http://112.ua>.
16. Статистична інформація [Електронний ресурс] / Державний комітет статистики України. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
17. Світові тенденції та перспективи розвитку фінансової системи України: зб. матер. наук.-практ. конференції, 2014. – 285 с.
18. Тіньова економіка в Україні: причини та шляхи подолання [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://icps.com.ua/assets/uploads/files/t_novaekonom_kaukra_ni.pdf.

- 19.Фільштейн Л.М. Фінансово-економічні проблеми тіньової економіки в Україні та шляхи її легалізації/ за ред. Л.М. Фільштейн. – Режим доступу: [http://kntu.kr.ua/doc/zb_22\(2\)_ekon/stat_20_1/31.pdf](http://kntu.kr.ua/doc/zb_22(2)_ekon/stat_20_1/31.pdf).
- 20.Харазішвілі Ю. М. Детінізація заробітних плат як чинник соціального розвитку та забезпечення економічної безпеки України [Електронний ресурс] / Ю. М. Харазішвілі, О. П. Коваль // Стратегічні пріоритети. - 2013. - № 4. - С. 38-49. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/spa_2013_4_7.pdf .
21. Харазішвілі Ю. М. Методичний підхід до оцінювання тіньової зайнятості в Україні / Ю. М. Харазішвілі, Н. М. Дмитренко // Економіка України. - 2010. - № 12. - С. 16 - 28.
- 22.Шулькевич В. В. Проблеми детінізації економіки України в сфері оподаткування / В. В. Шулькевич, О. С. Хринюк //–Режим доступу: <http://probl-economy.kpi.ua/pdf/2012-40.pdf>.

Динаміка рівня тіньової економіки за окремими методами, % від обсягу офіційного ВВП

Рівень неформальної зайнятості у 2016 році від усього
зайнятого населення в Україні

Рівень тіньової зайнятості в Україні

Рівень неформальної зайнятості у формальному секторі, Львівська область

